

IDEJA SVEUČILIŠTA

Mislav Ježić

Znanstveni skup pod naslovom »Ideja sveučilišta« imao je za svrhu raspravljati o zamisli sveučilišta u prošlosti, sadašnjosti i u budućoj perspektivi.

Universitas, pandidakterion/panepistemion, sveučilište naziv je učilišta gdje se stječe visoka naobrazba u svim znatnim područjima znanja. Kao ustanova podjeljuje znanstvena i umjetnička zvanja koja jamče da je onaj tko ih dobije stekao primjerenu naobrazbu i osposobljenost za zahtjevna zvanja koja traže visoke stupnjeve znanstvene spreme ili umjetničke izgrađenosti.

Postojala su visoka učilišta u raznim civilizacijama. Znale su to biti svećeničke, hramske ili aristokratske, državne škole. U staroj Indiji okupljali bi se učenici oko ugledna brahmana u 2. i 1. tisućljeću pr. Khr. i učili bi od njega Vede i s njima povezane znanosti, a nauk je mogao trajati i 16 godina. Poslije su se uz neke buddhističke samostane razvila prava visoka učilišta sa stotinama profesora i tisućama studenata, kao što je bila Nālanda od razdoblja Gupta do Pāla između 5. i 12. st. n.e.

U Kini se visoka naobrazba utemeljila na pet konfucijanskih klasika. Za loze Han car je Wu-di u 2. st. pr. Khr. osnovao takvu visoku školu *Dà xué* ili »Veliku akademiju«, na kojoj se utemeljio sustav naobrazbe za mnoga kasnija stoljeća carske Kine. Može biti zanimljivo navesti neka načela naobrazbe iz Konfucijeva djela *Dà xué, Veliko učenje*:

»Stari koji su htjeli pokazati sjajnu vrlinu u svijetu, prvo su dobro uredili vlastite države. Želeći urediti države, prvo su uredili svoje obitelji. Želeći urediti obitelji, prvo su oplemenili vlastitu osobu. Želeći oplemeniti vlastitu osobu, prvo su ispravili svoja srca. Želeći ispraviti srca, prvo su težili postići iskrenost u mislima. Želeći postići iskrenost u mislima, prvo su proširili koliko su najviše mogli svoje znanje. To proširenje znanja sastojalo se u istraživanju stvari. Kada su istražili stvari, znanje se upotpunilo. Kada se znanje upotpunilo, misli su postale iskrene. Kada su misli postale iskrene, srca su se ispravila. Kada su se srca ispravila, oplemenili su vlastitu osobu.

Kada se oplemenila vlastita osoba, uredili su svoje obitelji. Kada su uredili svoje obitelji, države su im bile dobro upravljane. Kada su države bile dobro upravljane, u svijetu je zavladao mir. Od Sina Neba do mnoštva puka, svi moraju shvatiti da je oplemenjivanje vlastite osobe korijen svega drugoga.«
(*Great Learning*)

Na Zapadu su uzorima učilišta za kasnija vremena postale Platonova Akademeija i Aristotelov Lykeij. Sveučilište potječe na Zapadu od sustava naobrazbe kakav se razvijao u kasnome starome vijeku, tijekom srednjega vijeka te na novovjekovnim crkvenim i svjetovnim sveučilištima.

Možda se prvim europskim sveučilištem može smatrati Pandidakterion u Konstantinopolu koji je osnovao Theodosij II. 425. g. Sveučilišna naobrazba temeljila se krajem antike u zapadnoj Europi na *septem artes liberales* i u njima sačuvala u vremenima seobe naroda i stvaranja feudalnoga poretka mnoga znanja stečena u razvijenoj antici. Bitno ju je obogatilo upoznavanje s cijelim obuhvatnim Aristotelovim znanstvenim opusom u 13. stoljeću, koje je bitno potaklo razvoj studija filozofije, teologije i znanosti. Osim toga, iz praktičnih potreba vrlo su traženi bili studiji prava i medicine na srednjovjekovnim sveučilištima, osobito na tada razvijenijem jugu Europe.

Već je tada, počevši od Sveučilišta u Bologni utemeljenoga krajem 11. stoljeća, utemeljeno i načelo sveučilišne autonomije od upletanja vlasti. Ta je autonomija omogućivala da najupućeniji odlučuju o razvoju znanosti i studija, a ne politika ili vlast, i da sveučilišta sama biraju svoje profesore i primjereno naobražene čelnike. Neka su imala i svoje sudove.

Nakon razdoblja elitističkih akademija u renesansi koje su podigle razinu obrazovanosti, dijelom već u 16., a osobito u 17. i 18. stoljeću, šire se ti novi standardi na znatno šire krugove studenata na sveučilištima, pri čem dijelom imaju znatnu ulogu protestantska sveučilišta, a dijelom u Europi i misioniranim dijelovima svijeta sveučilišta pod skrbi katoličke Crkve, osobito isusovaca. U 18. stoljeću prodiru prosvjetiteljski nazori u školstvo i na sveučilišta koji daju naobrazbi naglašene društvene zadaće, a u 19. stoljeću sve se više sveučilišta sekulariziraju.

U to se vrijeme na njemačkim sveučilištima širi reforma koju je zacrtao Wilhelm von Humboldt i koja na širini naobrazbe, teoretičke i praktičke (uključujući i eksperimentalnu znanost), ali i utemeljenosti na humanističkim antičkim mjerilima, treba omogućiti dobru naobrazbu cjelovite osobe koje će prihvatiti na sebe zadaće i odgovornosti učenja-

ka i znanstvenika u društvu u kojem je znanost postajala sve djelatnijim kvascem društvenoga, tehničkoga i gospodarskoga razvoja. Prihvatanje humboldtovskih načela osiguralo je visoke domete i najboljim američkim sveučilištima, i to sve do danas. Može biti zanimljivo navesti neka načela naobrazbe iz Humboldtova ogleđa *Teorija ljudske naobrazbe*: »Naobrazba, istina i vrlina moraju se toliko proširiti da ‘pojam čovječanstva’ dobije veliko i dostojanstveno oličenje u svakoj osobi« (Humboldt, I, 284). Ipak, to mora osobno postići svaki pojedinac koji mora

»... usvojiti veliko mnoštvo građe koju mu pružaju svijet oko njega i njegov unutrašnji život, služeći se svim sposobnostima primanja; potom mora preoblikovati tu građu svim snagama svojega djelovanja tako da mu postane vlastita te da ostvari međudjelovanje između svoje osobnosti i prirode na najbuhvatniji, najdjelatniji i najskladniji način.« (Humboldt, II, 117)

U 20. i početkom 21. stoljeća mnogo je reforma zahvatilo školstvo i sveučilište, osobito u Europi, i nerijetko su išle za suprotnim ciljevima: s jedne strane za višim, elitnijim znanstvenim zahtjevima, s druge za širenjem kruga obrazovanih u društvu, a s treće za služenjem potrebama razvoja gospodarstva i svega što tomu razvoju i dobiti od njega služi.

S jedne je strane, slijedeći ovaj zadnji cilj sveučilišna naobrazba dobila bogatu primjenu i pridonosila koristi i razvoju gospodarstva, kako su davno zamišljali ulogu znanosti još Francis Bacon, pa i René Descartes, ali s druge je manje služila otkrivanju istine, spoznaji, i stala je stavljati znanost u položaj *ancillae oeconomiae*, što joj dugoročno može iskriviti i ograničiti spoznajne domete, a isto tako i etičke standarde koje je učenjak i znanstvenik trebao poštovati na humboldtovskome sveučilištu. Današnja upletanja države i gospodarstva u rad i ustroj sveučilišta, procesi centralizacije, standardizacije i menadžerskoga upravljanja bitno mijenjaju narav sveučilišta i uloge znanstvenika u društvu. Podvrgavaju sveučilište i znanstvenike interesima vlasti i dobiti, a ugrožavajući autonomiju sveučilišta ugrožavaju i demokratska načela društva i ljudska prava poput prava na slobodu mišljenja i prava na naobrazbu.

U svijetu slobodnoga tržišta i zakona dobiti sveučilišta su ugrožena i od istraživačkih instituta u vlasništvu velikih, osobito međunarodnih, korporacija. Tu znanost prestaje biti općim dobrom i postaje patentom i poslovnom tajnom. Sveučilištu se pak nudi prilika da se financijski održi služeći takvim korporacijama jer su znanstvenici na njem jeftini-

ja, a često i bolje naobražena, radna snaga od znanstvenika u skupim privatnim institutima.

Pomaže li sprega s gospodarstvom kratkoročno ili dugoročno razvoju znanosti i sveučilišta ili ga ugrožava? Kakav bi odnos između znanosti i sveučilišta s jedne strane i gospodarstva i politike s druge strane bio dugoročno najpoželjniji za društvo, najplodniji za gospodarstvo, kakav najpoticajniji za spoznaju?

Kako se u tome okviru pokazuju poticajno ili ograničavajuće zamisli bolonjske reforme europskih sveučilišta? Kakvu tu ulogu imaju načela autonomije sveučilišta i autonomije znanosti? Razvijaju li se brže i poželjnije države i civilizacijski krugovi u kojima vlast ili kapital upravljaju sveučilištem i znanošću i odlučuju o njem, ili oni u kojima vlast, gospodarstvo i društvo traže savjete i poticaje od najistaknutijih ustanova i predstavnika akademske zajednice da bi upućenije usmjeravali svoje političke, poslovne i društvene odluke?

Imaju li sveučilišta i znanost danas neku zadaću i odgovornost o kojima može ovisiti budućnost gospodarstva, spoznaje i etičkih vrijednosti, budućnost društvene i političke zajednice, budućnost zajedničkoga javnoga dobra, slobode i održanja svijeta u kojem živimo?

Imaju li još vrjednote znanstvene želje za spoznajom, istinoljubivosti, dostupnosti znanstvenih obavijesti, opća naobrazba, izgradnja osobnoga karaktera, njegovanje vrline, skrb za opće dobro, dugoročna strategija, moralna odgovornost za društvo, za mir, za prirodu, za opstanak svijeta i njegovo usavršavanje (ili makar održivi razvoj) ulogu u suvremenome svijetu i suvremenim akademskim ustanovama?

To su pitanja o kojima smo pozvali sudionike na međunarodnome znanstvenome skupu o ideji sveučilišta, koji smo organizirali u okviru *Dana Frana Petriša* na Cresu 2012. godine, da nastoje promišljati.

Zahvaljujemo svima sudionicima iz Njemačke, Mađarske, Litve, Slovenije, Srbije, Bosne i Hercegovine i, naravno, Hrvatske, čiji su referati prihvaćeni za objavljivanje u časopisima Hrvatskoga filozofskoga društva *Synthesis Philosophica*, *Filozofska istraživanja* i *Metodički ogledi*, na njihovim prinosima.

Osobito smo zahvalni profesoru Richardu Gombrichu sa Sveučilišta u Oxfordu za sudjelovanje preko video-veze na našoj konferenciji i za dopuštenje da ovom prilikom objavimo njegova predavanja »British Higher Education Policy in the Last Twenty Years: The Murder of a Profession« i »Why Has British Education Gone so Wrong, and Why

Can't We Stop the Rot? Popper's Nightmare«. Zahvalnost izražujemo i profesoru Konradu Paulu Liessmannu sa Sveučilišta u Beču za dopuštenje da objavimo njegov govor »Akademische Bildung. Ein Leitfaden für neue Eliten«. Ti se njihovi tekstovi sada objavljuju u *Synthesis philosophica*. Njihova su razmišljanja služila kao nadahnuće sudionicima konferencije, koji su ih bili dobili već i u knjižici sažetaka prije skupa. Ona služe kao poticaj i svima nama u borbi za akademske i znanstvene vrjednote koje pripadaju najznatnijim postignućima uljudenoga svijeta.

Literatura

Great Learning, *Wikipedia*. Dostupno na: https://en.wikipedia.org/wiki/Great_Learning.

Humboldt, Wilhelm von (1903–1936), *Gesammelte Schriften*, Bd. I–XVII, Berlin: Ausgabe der Preussischen Akademie der Wissenschaften. Dostupno i na: http://en.wikipedia.org/wiki/Wilhelm_von_Humboldt.